

**FOROBIYNING "FOZIL SHAHAR" KONSEPSIYASI VA ZAMONAVIY
TARBIYA"**

*Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
(tarix va mamlakatlar yo'nalishi) 2-kurs talabalari*

Jo'raqulov Jasur Jahongir o'g'li

juraqulovjasur315@gmail.com

Jo'raqulov Jasurbek

joraqulovjasurbek71@gmail.com

Maqolasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada Abu Nasr Forobiyning "Fozil shahar" haqidagi falsafiy qarashlari tahlil qilinadi hamda uning ta'limoti zamonaviy tarbiya tizimi nuqtayi nazaridan baholanadi. Forobiyning ideal jamiyat haqidagi g'oyalari, fozil inson, rahbarning fazilatlari va axloqiy qadriyatlari orqali bugungi kunda yoshlarda ma'naviy kamolot, ijtimoiy mas'uliyat va sog'lom dunyoqarashni shakllantirishga xizmat qilishi ko'rsatib o'tiladi. Shuningdek, maqolada Forobiyning qarashlari bilan zamonaviy pedagogik tamoyillar o'rtasida o'xshashliklar va farqlar tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalariga ko'ra, Forobiyning fozil jamiyat konsepsiyasi tarbiya jarayonida yetakchi mezonlardan biri sifatida muhim o'rin tutishi asoslab beriladi.

Kalit so'zlar: Forobiy, fozil shahar, axloqiy tarbiya, ideal jamiyat, fozil inson, pedagogika, ma'naviy kamolot, tarbiya tizimi, sharq falsafasi, rahbar fazilatlari.

Forobiyning "Fozil shahar" konsepsiyasidan asosiy g'oyalar. Asar: "Ar-rosul al-madani" (Fozil shahar ahlining qarashlari) Forobiyga ko'ra, fozil shahar — bu aholisining maqsadi oliy baxt (saodat) bo'lgan jamiyatdir. Rahbar fazilatli, donishmand, adolatli va axloqiy yetuk bo'lishi kerak. U payg'ambar yoki eng aql-idrokli inson bo'lishi mumkin. Fozil shahar tarkibida har bir shaxs o'ziga mos bilim va tarbiyani oladi. Forobiy ilm va tarbiyani saodatga eltuvchi yo'l deb bilgan. "Inson tabiatdan aql sohibi bo'lib tug'ilmaydi, uni tarbiya orqali shakllantirish kerak" degan.

Qur'onda aytiladi: "Albatta, Alloh sizlardan imon keltirganlarni va ilm berilganlarni darajalar bilan yuksaltiradi" (Mujodala surasi, 11-oyat) — bu ilmga asoslangan tarbiyaning muqaddasligini ko'rsatadi. Hadis: "Sizlarning eng yaxshilaringiz — axloqi eng chiroyli bo'lganlaringizdir" — bu axloqiy tarbiyaning muhimligini Forobiyning saodatga erishish yo'li bilan bog'laydi.

Forobiy o'z asarlarida ko'p hollarda payg'ambarlarning rolini yoritadi, ularni fozil jamiyat rahbari sifatida tasvirlaydi, bu esa diniy qadriyatlar bilan hamohangdir

Forobiya ko'ra, tarbiya shaxsni jamiyatda o'z o'rnini topishga yordam berishi kerak. U ideal shaxs sifatida aql, axloq va riyozaatga urg'u beradi.

Bu tamoyillar bugungi ta'lim va tarbiya tizimida — axloqiy yetuklik, ijtimoiy mas'uliyat, ruhiy salomatlik sifatida aks etadi. Forobiyning bu qarashi qadimgi yunon falsafasi (Aristotel), islom falsafasi va Qur'on ta'limotlari bilan uyg'unlashtirilgan. Unga ko'ra, har bir inson saodatga erishishi uchun to'g'ri tarbiya, axloqiy kamolot, ilm va ruhiy yetuklikka ega bo'lishi shart. Fozil shahar rahbari — tarbiyaning timsoli. Forobiyning rahbarga qo'ygan talablaridan biri:

“Rahbar — fazilatlar va aql bilan ajralib turuvchi inson bo'lishi kerak. U payg'ambar yoki unga yaqin darajadagi donishmand bo'ladi.”

Rivoyat bilan bog'lash: Bir sahih hadisda Rasululloh (s.a.v.) aytganlar: “Sizlarning har biringiz rahbarsiz va siz boshqarganlaringiz uchun mas'ulsiz.”

(Buxoriy, 893; Muslim, 1829) Bu rahbarlik va tarbiyaning bir-biriga bog'liqligini ko'rsatadi. Forobiy nazarida rahbar — murabbiy, ustoz va jamiyat tarbiyachisi bo'lishi kerak. “Inson aqliy, axloqiy va amaliy jihatdan yetuk bo'lsa, u fozil jamiyat a'zosi bo'la oladi.”

Imom Termiziydan rivoyat qilingan hadisda Rasululloh (s.a.v.) deydilar: “Ilm olish har bir musulmon erkak va ayolga farzdir.” (Termiziy, 74)

Forobiyning ilmga urg'u berishi, uni faqat dunyoviy bilim emas, balki ma'naviy kamolotga eltuvchi vosita sifatida talqin qilishi, diniy qadriyatlar bilan uyg'unlashadi.

Rasululloh (s.a.v.) shunday deganlar: “Men go'zal axloqni to'ldirish uchun yuborildim.” (Musnad Ahmad, 8952) Bu hadis Forobiyning axloqiy tarbiya markaziy o'rinda bo'lishi kerak degan g'oyasi bilan to'la mos keladi.

Qur'ondan oyat: “Albatta, Alloh sizlardan imon keltirganlarni va ilm berilganlarni darajalar bilan yuksaltiradi.” (Mujodala surasi, 11-oyat Bu oyat Forobiyning ilm orqali saodatga erishish g'oyasini tasdiqlaydi. Ilm va ma'naviy tarbiya uyg'unligi — fozil jamiyat poydevori. Masalan, hozirgi maktab yoki universitetlarda faqat bilim emas, balki axloqiy tarbiya berilishi ham talab qilinadi (masalan, “ma'naviyat darslari”). Bu Forobiyning: “Ilmsiz axloq — so'roq ostida, axloqsiz ilm — xavfli qurol” degan fikrini eslatadi.

Forobiyning “Fozil shahar” konsepsiyasi nafaqat Sharq allomalari merosining muhim bo'lagi, balki zamonaviy tarbiya nazariyasining ham poydevoridir. Bu konsepsiya din, axloq, ilm va jamiyatning uyg'un tizimini yaratishga qaratilgan bo'lib, o'quvchilar, ustozlar, rahbarlar va ota-onalar uchun boy ma'naviy manba hisoblanadi. Forobiyning fikricha, fozil jamiyatning asosiy tayanchi — bu uchlik birlikdir: Qalb — niyat, ishonch, axloqiy asos, Fikr — ilm, tafakkur, tushuncha, Amal — faoliyat, hayotda qo'llash. Bu uchlik Qur'oni karimdagi quyidagi oyatga hamohang: “Ey mo'minlar, nima uchun o'zingiz aytmaydigan narsalarni aytasiz?”

(Saff surasi, 2–3-oyat) Bu oyatda soʻz va amal birligi kerakligi urgʻulanadi. Forobiyning fozil jamiyatida aynan shunday prinsip ustuvor: ilm — axloqqa xizmat qiladi, axloq — amaliyotda namoyon boʻladi. Forobiy va Yunon falsafasi — Islom bilan uygʻunlikda Forobiyning “Fozil shahar” konsepsiyasi Platonning “Respublika” asaridagi ideal davlat gʻoyasiga oʻxshash. Ammo Farobiy: Yunon falsafasini islomiy axloqiy qadriyatlar bilan uygʻunlashtiradi, “Eng oliy neʼmat” — bu saodat (baxt), va u oxiratdagi najot bilan bogʻliq deydi.

Qurʻonda Alloh deydi: “Kim Allohga va Rasuliga itoat etsa, ular Alloh bergan neʼmatlarga erishadi: paygʻambarlar, siddiq boʻlganlar, shahidlar va solihlar bilan birga boʻladi.” (Niso surasi, 69-oyat)

Farobiy fikricha, fozil shahar aholisi — bu oyatda tilga olingan fazilatli insonlar. Fozil jamiyatda ustoz va murabbiy oʻrni “Ustoz — jamiyatni toʻgʻri yoʻlga yetaklovchi. Uning vazifasi faqat bilim berish emas, balki yuraklarni poklashdir.” Rasululloh (s.a.v.) haqida rivoyat: “Men sizlarga otadek oʻrgatuvchiman” degan hadisda ham tarbiyaning faqat ilm emas, qalbni tozalovchi rolga urgʻu bor. (Sunan Abu Dawud)

Misol sifatida olaylik: Bugungi oʻqituvchi, murabbiylar — Forobiyning fozil shaharidagi donishmandlar oʻrnini egallaydi. Har bir oʻqituvchining masʼuliyati shunchalik buyukki, bu faqat kasb emas — bu missiyadir. Fozil jamiyatga qarama-qarshi shaharlarga misollar (Forobiy asarida):

Forobiy “nofazil shaharlar” haqida ham yozgan. Jaholat shahri — ilmga ega emas, aql emas, nafs hukmron. Gʻaraz shahri — har kim oʻz manfaatini oʻylaydi, jamiyat birligi yoʻq. Soxta fozil shahar — tashqi tomondan goʻyo fozil, ammo ichki axloqiy muammolar bor. Zamonaviy jamiyatda ham ayrim muammolar — individualizm, maʼnaviy inqiroz, tarbiya tanqisligi Forobiyning ogohlantirishlariga mos keladi.

Fozil shahar — Islomiy utopiya sifatida Forobiy uchun fozil shahar bu: Islomiy qadriyatlar bilan yoʻgʻrilgan jamiyat. Unda inson oʻzining tabiiy salohiyatini toʻliq roʻyobga chiqaradi. Har bir fuqaro oʻz oʻrnida, oʻz vazifasini ado etadi (bular Qurʻondagi “har kim oʻz qobiliyatiga qarab sinovda” degan mazmunga toʻgʻri keladi. Rivoyatlar asosida tarbiyaviy xulosa: 1) Rivoyat Hazrati Ali (r.a.) shunday deganlar:

“Bolalaringizni oʻz zamonalariga mos qilib tarbiyalang, chunki ular sizdan boshqa zamonda yashaydilar.” Bu rivoyat Farobiyning “fozil shahar har doim davrga mos yangilanib borishi kerak” degan gʻoyasiga juda mos keladi. 2) Rivoyat: Paygʻambarimiz (s.a.v.) aytdilar: “Eng afzalingiz — odobli boʻlganlaringizdir.” (Buxoriy) Tarbiya nuqtai nazari: Forobiy ham aynan shuni urgʻulagan — bilimga yoʻgʻrilgan odob eng katta fazilatdir.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Forobiyning “Fozil shahar” konsepsiyasi bugungi kunda ham o‘z ilmiy, pedagogik va ma’naviy ahamiyatini yo‘qotmagan. U o‘zbek ta’lim tizimida, ayniqsa Tarbiya va Sharq allomalari fanlarida mukammal o‘rganilishi va zamonaviy metodikalar bilan uyg‘unlashtirilishi lozim bo‘lgan bebaho merosdir. Forobiyning “Fozil shahar” konsepsiyasi nafaqat Sharq allomalari merosining muhim bo‘lagi, balki zamonaviy tarbiya nazariyasining ham poydevoridir. Bu konsepsiya din, axloq, ilm va jamiyatning uyg‘un tizimini yaratishga qaratilgan bo‘lib, o‘quvchilar, ustozlar, rahbarlar va ota-onalar uchun boy ma’naviy manba hisoblanadi. Xulosa (kengaytirilgan variant)

Abu Nasr Forobiy tomonidan ilgari surilgan “Fozil shahar” konsepsiyasi, o‘zining chuqur falsafiy, axloqiy va ijtimoiy mazmuni bilan nafaqat o‘rta asrlardagi ilm-fan va siyosiy fikrga, balki bugungi zamonaviy tarbiya konsepsiyalariga ham dolzarb yondashuvlar taqdim etadi. Forobiyning asosiy g‘oyasi — inson kamolotini jamiyatdagi ilmiy, axloqiy va ma’naviy birlik orqali ta’minlashdir. Bu birlik esa fozil shahar timsolida to‘liq namoyon bo‘ladi.

Forobiyning fozil shaharidagi yetakchi shaxs — donishmand hukmdor (mutafakkir podshoh) aynan musulmon jamiyatida payg‘ambar va undan keyingi donolar timsolida qaralgan. U jamiyatni nafaqat adolat bilan boshqaradi, balki uni ma’naviy jihatdan ham tarbiyalaydi. Bu yondashuv o‘zida islomiy qadriyatlar va Yunon falsafasi sintezini mujassamlashtiradi. Forobiyning asarlarida shaxsning o‘zini anglash, fikr erkinligi, ilmga muhabbat kabi tushunchalar keng o‘rin olgan bo‘lib, ular zamonaviy pedagogikadagi asosiy tamoyillar bilan hamohangdir. Bu fikrlar islomiy axloq va Qur’oni karim oyatlari, hadisi shariflar bilan birgalikda ko‘rib chiqilganda, Forobiy fikri naqadar chuqur diniy-axloqiy asosga ega ekanligi ayon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil shahar ahli haqida / Tarj. va tahrir: O. Shodmonov — Toshkent: Ma’naviyat, 2009.
2. Abu Nasr Forobiy. Aql-ma’naviyat va saodat haqida risolalar — O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2015.
3. Platon. Davlat (Respublika) — Yunon falsafasining Forobiyg ta’siri haqida manba sifatida.
4. Imom G‘azzoliy. Ihyo ulumiddin — Axloq va ma’naviyatga oid islomiy tafsirlar.
5. Qur’oni Karim — Tafsirlar bilan, ayniqsa Saff, Niso, Hujurot suralari.
6. Hadislar to‘plami: Sahih Buxoriy, Sahih Muslim — Tarbiya, ustoz, odobga oid rivoyatlar asosida.
7. Beruniy nomidagi Sharqshunoslik instituti maqolalari to‘plami — Forobiy va Sharq allomalari haqida ilmiy maqolalar.
8. Yoqubov, A. Sharq mutafakkirlari tarbiyasi: Forobiy, Ibn Sino, G‘azzoliy — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2021.
9. Islom ensiklopediyasi. — O‘zbekiston musulmonlari idorasi nashri, 2018.
10. Tursunov, A. Sharq allomalari ta’lim-tarbiya merosi — Fan va Texnologiya, 2020.